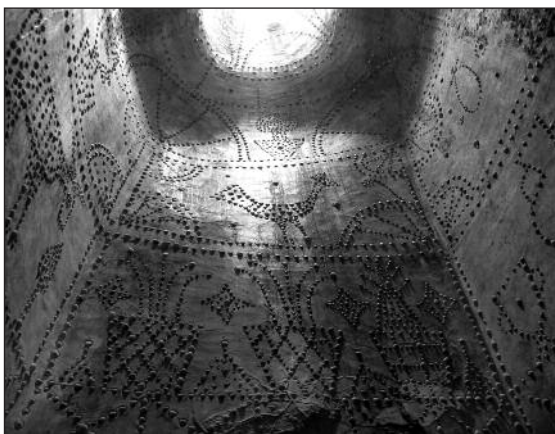

EL POU DE SOR CLARA ANDREU DEL MONESTIR DE SANT BARTOMEU (INCA, MALLORCA). TÈCNICA DECORATIVA I ICONOGRAFIA¹

M. Magdalena Riera Frau
Francesca Tugores Truyol
Carme Colom Arenas
Miquel Àngel Capellà Galmés

Introducció

El monestir de monges jerònimes d'Inca es fundà entorn a la primitiva església de Sant Bartomeu, situada al nord de la vila, al cim del puig del Serral. Es tractava d'una comunitat que procedia d'un primer establiment al puig de Santa Magdalena que s'havia fundat el 1530. La manca d'aigua obligà les monges a traslladar-se i el 1534 ocuparen l'església i les cases i terra del capellà de Sant Bartomeu, Mn. Martí Cifre, "Romaní". Successives compres realitzades al llarg del segle XVI completaren el solar del monestir.²

En el segle XVI es produirà el trasllat, que es reflecteix a l'acta del Gran i General Consell de 21 d'agost de 1538, que expressa que els jurats d'Inca han decidit que:

1 - Agraïm a la comunitat de monges jerònimes i a Mn. Santiago Cortès les facilitats d'accés a aquesta i altres zones del monestir. Dedicam a Mn. Pere Llabrés aquest article.

2 - BARBERÍ, J. *Vida de la Venerable Sor Clara Andreu natural de Palma capital del reyno de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de la villa de Inca, con un Apéndice Histórico de dicha Villa*. Mallorca: Melchor Guasp, 1807; FIOL TORNILA, P. *Sor Clara Andreu*. Biografia. Inca: 1994; ROSSELLÓ VAQUER, R.; BOVER PUJOL, J. *Sant Bartomeu d'Inca. Monestir de monges Jerònimes. Notes històriques*. Inca : 1980.

"dites religioses deguessen lur domicili y monestir transportar, en la sglésia de Sanct Barthomeu qui antigament era cap y parroquial de dita vila en lo qual loch no tan solament concorre la abundància de aygües, més encara ayres sans e salubèrrims e gran commoditat de edificar, alargar e ampliar dit monestir..."³

Sembla que no serà fins ben avançat el segle XVI quan les monges aconseguiran una habitació adequada per a la comunitat, després de diversos incidents causats tant per la vellesa de les construccions originals com per diferents accidents atmosfèrics.⁴ També aquells anys de la segona meitat del segle XVI es dedicaren a diverses adquisicions de terra fins a aconseguir el solar total del convent, moment a partir del qual es proveirà d'infraestructures el conjunt arquitectònic per a la seva autosuficiència.

El subministrament d'aigua en el monestir

Ignoram a què es refereixen els jurats d'Inca quan citen l'abundància d'aigua a Sant Bartomeu, ja que de fet sembla situat en una cota força elevada i aïllada com per poder ser abastat d'aigua per gravetat, com succeïa amb la vila d'Inca. Allà dalt l'abastiment d'aigua només és possible mitjançant l'excavació fins a nivell freàtic dins el solar del convent i la recollida d'aigua d'escorrentia de patis i teulades.⁵

Al llarg dels anys es van anar combinant ambdós sistemes fins a aconseguir cobrir les necessitats de regadiu de l'hort i els jardins conventuals, i les necessitats domèstiques de les monges i els seus capellans i donats. Aquest subministrament es veurà cobert mitjançant diverses infraestructures:

- El primer punt d'abastiment d'aigua es troba just a l'entrada del recinte conventual, un pou situat al centre de la claustra del lledoner, davant la façana de l'església. Sembla que es tracta d'una cisterna on es recull l'aigua d'escorrentia de la claustra i de les teulades que a ella aboquen.
- Al que anomenarem jardí interior es desenvolupa un important sistema de recollida d'aigua per escorrentia. Tot l'espai està dissenyat seguint un important pendent que condueix totes les aigües cap al lateral sud on es va construir un aljub. Construït l'any 1603, es va bastir amb les mateixes dimensions i ornamentació al refector del convent.
- El sobrant d'aquest aljub és conduït per sèquies enterrades cap a una cisterna situada al centre de la cuina i que cobreix les necessitats d'aquest sector del convent. Just devora aquesta cisterna es troben els primitius escuradors del convent, que ja varen ser descrits en el seu dia al *Die Balearen* de l'arxiduc Lluís Salvador per la seva decoració a base de copinyes encastades en el morter, que va desaparèixer en un moment indeterminat del segle XX.⁶ Es tracta d'una decoració comuna als llocs relacionats amb

3 - ROSSELLÓ VAQUER, R.; BOVER PUJOL, J. Op. cit., 3.

4 - Ídem.

5 - La font de la Vila d'Inca, situada a la plaça del Bestiar, té la sortida d'aigua a una cota molt més baixa que la del solar del convent.

6 - "...a la cuina, hi ha una cisterna al centre i una pica de pedra de Binissalem adornada amb alguns mariscs i copinyes." HABSBURG I LORENA, L. S. *Las baleares descritas por la palabra y el grabado*, 1882.

l'aigua, com es pot veure encara actualment al monestir de Santa Elisabet de monges jerònimes de Palma⁷ o a altres llocs del mateix convent d'Inca, com veurem posteriorment.

- L'espai que constitueix pròpiament l'hort del convent s'articula a partir de tres grans marjades amb una andana perimetral i un pas central que facilita la comunicació interna dins l'hort. Tot aquest hort es regava a partir d'una sènia amb un pou excavat fins a nivell de la capa freàtica. La sènia està situada al punt més elevat de l'hort i en origen vessava l'aigua en una canaleta-aqüeducte de peces de marès que portaven l'aigua a un safareig de dimensions força reduïdes a partir del qual es regava, tal com es veu en un gravat del Die Balearen.⁸

Fig. 1. Pou de Sor Clara Andreu

Fig. 2 i 3. Interior del túnel-mina de baixada; nínxols de l'estança inferior

- El tercer espai lliure és el conegut com pati del pou de Sor Clara Andreu. Just aquesta referència ens permet donar una datació a l'estructura hidràulica que conté, que estaria ja en funcionament a principi del segle XVII.

Des del pati s'observa tan sols un coll de cisterna obert flanquejat per pilars de marès que sostenen una coberta a quatre vessants. Sembla que aquest donaria servei a l'hostatgeria del convent, que té totes les obertures i accessos cap a aquest pati. La profunditat del pou fa pensar que en el seu dia va ser dissenyat per funcionar amb una sènia de la qual no queda rastre i que s'abasteix directament des de la capa freàtica.

La complexitat de l'estructura es descobreix des de l'interior de la clausura, que converteix aquest pou en l'element central de l'abastiment domèstic del convent. Al terra de la sala central o rebedor és on se situa l'escala d'accés al pis superior i a l'entrada a la sala capitular s'obre un accés a un "túnel-mina" que davalla en fort pendent i que es pot resseguir per una escala de trenta-tres graons, a primer cop de vista la galeria baixaria fins a una profunditat d'uns deu metres.

A aquest nivell es va excavar una estança d'uns tres per dos metres rodejada de nínxols i gerrers amb les funcions de cambres de refrigeració. Al fons de l'estança, enfront de

7 - MURRAY, D.; PASQUAL; LLABRÉS. *Conventos y monasterios de Mallorca*. Palma: 1992, 99.

8 - A més de regular la reserva d'aigua, tenia la funció de completar l'abastiment per a les tasques de bugada.

l'escala, s'obre una finestra rectangular sobre la perforació del pou. Aquesta perforació climatitza les sales que hi donen, permet extreure aigua des de l'interior de la clausura sense haver de sortir a l'exterior i afavoreix les obres que s'hagin de realitzar a l'interior de la perforació. En definitiva, es tracta d'una cantina, estructura que es localitza a altres convents i monestirs de Mallorca.

La decoració interior del pou. Programa iconogràfic

El més sorprenent de tota aquesta estructura té poc a veure amb la seva funcionalitat i és un desplegament ornamental que consideram únic des dels nostres coneixements. Tot el conjunt està excavat a nivells molt argilosos que fan imprescindible que sia aterrat amb morter hidràulic amb test. El resultat és una superfície d'un fort color vermell que ha estat totalment decorat amb incrustacions de copinyes.

Al llarg dels laterals i cobertes de l'escala es desplega una decoració geomètrica i floral que emmarca dos noms inscrits amb la mateixa fórmula, alineacions de copinyes. Al lateral dret es pot llegir "GABRIEL MORANTA" i al lateral esquerre, "T. DE SBART" (per Sbert?). A falta d'una recerca documental exhaustiva s'ha de vincular aquests noms als dels executors de l'excavació o a donants. A la part superior, d'aquest passadís, es pot apreciar un requadre amb una creu i una campana.

En arribar al replà inferior, aquesta decoració continua resseguint amb línies els nínxols que s'hi obren, formant figures vegetals i geomètriques. Situada ben al davant de l'escala de descens, s'obre una finestra cap a l'interior del coll, que descobreix un complex programa iconogràfic realitzat amb la mateixa tècnica: copinyes encastades en el morter fresc amb mangra (fet que li dona una aparença de decoració de figures en color clar sobre un fons granat). Es tracta d'un programa decoratiu que s'estén des d'aquest nivell i cap a la part superior, fins al coll del pou, formant tres registres separats per línies horitzontals, i que ocupen les quatre cares de la superfície excavada.

Aquest conjunt només es pot visionar amb llum rasant provinent del coll. Se suposa que originàriament la visió devia ser molt més intensa, ja que el pou no comptava amb teulada. Actualment, es fa difícil poder-ne diferenciar les formes, donat el deteriorament del color vermell de fons.

El programa presenta diferents figures per separat, a cadascun dels registres, que suposam que tenen una lectura de conjunt. Es detalla en les figures següents:

- A - Imatge d'un vaixell a la part frontal a l'obertura, representat amb la profusió de detalls que permet aquesta tècnica decorativa (fig. 4).
- B - A la part esquerra d'aquesta, en el mateix nivell, representació del que sembla ser un molí fariner de vent (fig.5).

C - A la dreta de la primera, representació d'una figura humana masculina que sembla portar un rosari a la mà (fig. 6).

Fig. 6

D - En el nivell superior, es troba en primer lloc la representació esquemàtica de tres cossiols amb vegetació esquematitzada (fig. 7).

Fig. 7

E - A la seva esquerra, el que sembla ser un ase i un petit arbust (fig. 8).

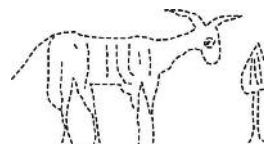

Fig. 8

F - A la dreta, una gran gerra i dues hídries als dos laterals (fig. 9).

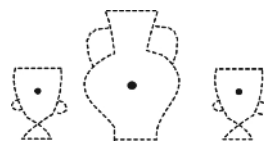

Fig. 9

G - A la quarta part del quadrangle, ben a damunt de la finestra que dona accés al pou, es distingeix la figura d'un altre vaixell, molt més esquemàtic que l'anterior (fig. 10).

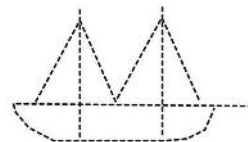

Fig. 10

H - En un tercer nivell, a la part central es distingeix un ocell que podria ser un paó (fig. 11), emmarcat per la representació esquemàtica d'unes petxines, que a la part superior marquen el pas d'un espai quadrangular a un de circular, el tram final del coll del pou. Aquesta representació es repeteix en el mur contraposat d'aquest.

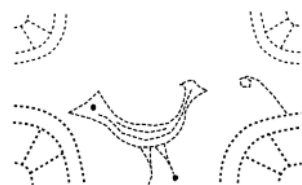

Fig. 11

I - A la dreta del paó, apareix un rosari emmarcat per dos punts laterals i per petxines iguals a l'anterior (fig. 12).

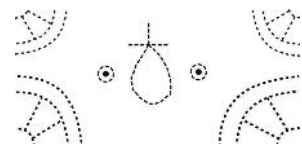
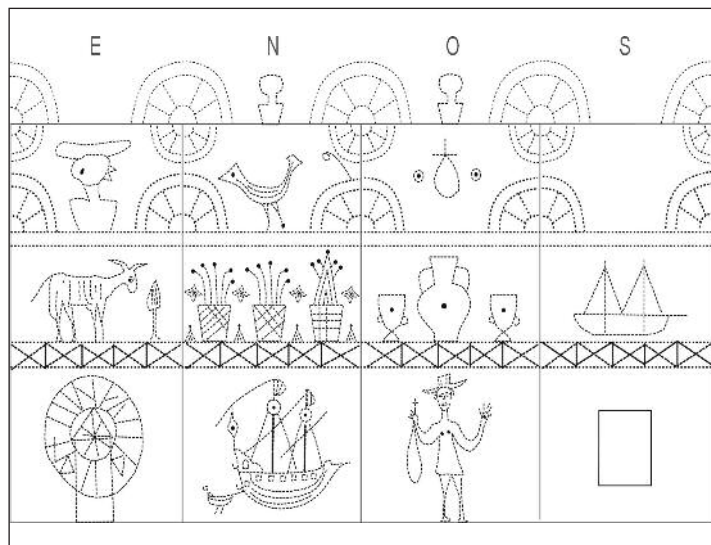

Fig. 12

J - A banda esquerra, una figura que no hem pogut identificar de moment, però que s'assembla a una figura humana.

Interpretació i conclusions

Ens trobam davant d'un conjunt decoratiu rellevant per la seva particularitat, tant pel que fa a la seva ubicació, com per la tècnica i iconografia. Malgrat que la recerca serà fonamental per determinar el seu significat, el que és indubtable és que, de moment, es tracta d'un conjunt únic a l'illa.

Un fet a tenir en compte en la interpretació d'aquest conjunt és l'existència d'una decoració similar a

l'exterior d'un pou al convent jeroni de Santa Elisabet de Palma, que a més porta una inscripció que el data l'any 1636.⁹ Pensam que aquesta dada no es pot obviar, atès que es tracta d'un monestir del mateix orde i d'un conjunt molt semblant quant a tècnica i iconografia, i possiblement de la mateixa datació. Per tant, podria estar fet per una mateixa mà.

Una hipòtesi a tenir molt en compte¹⁰ és que es pugui tractar d'un exvot. La conjunció dels elements: vaixell-individu amb rosari-rosari-gerres-molí bé podria traduir-se en la salvació d'un naufragi d'un moliner, o d'un moliner i un gerrer.

No obstant això, es coneixen diverses llegendes que fan referència a aquest pou, fet que el dota d'un significat especial i que converteix en una tasca complexa la seva interpretació.

BIBLIOGRAFIA

- BARBERÍ, J. *Vida de la Venerable Sor Clara Andreu natural de Palma capital del reyno de Mallorca, religiosa gerónima en el monasterio de San Bartolomé de la villa de Inca, con un Apéndice Histórico de dicha Villa*. Mallorca: Melchor Guasp, 1807.
- FIOLTORNILA, P. Sor Clara Andreu. *Biografía*. Inca: 1994.
- HABSBURG-LORENA, L. S. *Las Baleares descritas por la palabra y el grabado*. Palma: Impremta M. Alcover, 1954 (1882).
- MURRAY, D.; PASQUAL; LLABRÉS. *Conventos y monasterios de Mallorca*. Palma: 1992.
- ROSSELLÓ VAQUER, R.; BOVER PUJOL, J. *Sant Bartomeu d'Inca. Monestir de monges Jerònimes*. Notes històriques. Inca: 1980.

9 - MURRAY, D; PASQUAL; LLABRÉS. *Conventos y monasterios de Mallorca*. Palma: 1992, 99.

10 - Agraïm al Dr. Miquel Deyà l'aportació d'aquesta hipòtesi al nostre treball.